

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

HISTORICAL AND LEGAL BACKGROUND OF THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF FINANCIAL SECURITY IN UKRAINE

Рекуненко Т.О., к.ю.н., доцент,
заступник директора

Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0001-7668-0581

У статті розглядається питання історико-правових передумов становлення та розвитку фінансової безпеки в Україні. Встановлено, що фінансові відносини, які виникли з появою держави та розвитком її правової системи, знайшли своє відображення в фінансових, адміністративних, податкових, господарських, цивільних, процесуальних та інших нормах галузевого і міжгалузевого законодавства. Аналіз історичних правових джерел показав, що певні елементи регулювання цієї сфери почали використовуватися на етнічних територіях України ще за часів Київської Русі. Фінансова безпека того часу була пов'язана з двома аспектами: розвитком торгівлі (фінансово-економічний аспект) та розширенням географічних територій (військово-політичний аспект). Таким чином, історичні корені правового забезпечення фінансової безпеки в Україні тісно пов'язані зі становленням державності в цілому і продовжують існувати до сьогодні. Це підтверджується постійною тенденцією до змін у роботі фінансового ринку та функціонуванні банківських установ, що відображається в державних Стратегіях, Концепціях, Програмах, Кодексі України про адміністративні правопорушення та інших законах і підзаконних нормативно-правових актах.

При аналізі генези формування та розвитку фінансової безпеки враховувалися соціально-політичні аспекти державного устрою на кожному етапі, а також відображення норм, що впливали на розвиток і функціонування суб'єктів фінансових відносин, включаючи контроль за їх діяльністю в нормативно-правових актах відповідного історичного періоду. Враховуючи багатовікову історію українського народу та складний шлях державотворення, дослідження становлення і розвитку фінансової безпеки було проведено в рамках п'яти етапів та відповідних історичних періодів.

Ключові слова: становлення, розвиток, генезис, фінанси, фінансова галузь, фінансова безпека, адміністративно-правове регулювання, економіка.

The article examines the issue of historical and legal prerequisites for the formation and development of financial security in Ukraine. It was established that the financial relations that arose with the emergence of the state and the development of its legal system were reflected in financial, administrative, tax, economic, civil, procedural and other norms of sectoral and inter-sectoral legislation. The analysis of historical legal sources showed that certain elements of the regulation of this sphere began to be used in the ethnic territories of Ukraine during the times of Kyivan Rus. Financial security at that time was related to two aspects: the development of trade (financial and economic aspect) and the expansion of geographical territories (military and political aspect). Thus, the historical roots of the legal provision of financial security in Ukraine are closely related to the formation of statehood as a whole and continue to exist to this day. This is confirmed by the constant trend of changes in the work of the financial market and the functioning of banking institutions, which is reflected in the state Strategies, Concepts, Programs, the Code of Ukraine on Administrative Offenses and other laws and subordinate legal acts.

When analyzing the genesis of the formation and development of financial security, socio-political aspects of the state system were taken into account at each stage, as well as the reflection of norms that influenced the development and functioning of subjects of financial relations, including control over their activities in the regulatory and legal acts of the corresponding historical period. Taking into account the centuries-old history of the Ukrainian people and the complex path of state formation, the study of the formation and development of financial security was conducted within the framework of five stages and corresponding historical periods.

Key words: formation, development, genesis, finance, financial industry, financial security, administrative and legal regulation, economy

Постановка проблеми. Фінансово-економічне становище України вже тривалий час знаходиться в стані постійного реформування й характеризується нестабільністю, важкою прогнозованістю та швидкою динамікою. Все це відбувається під час реальної війни, на фоні кризових явищ в банківській сфері, девальвації національної грошової одиниці, недосконалості законодавства, зростання внутрішнього та зовнішнього боргу, що й створює передумови виникнення значної кількості загроз й небезпек для фінансовій галузі України. Зважаючи на це, проблема в забезпеченні фінансової безпеки набуває першочергового значення. Однак для комплексного розуміння цієї категорії, необхідно визначитись з її основними періодами формування та етапами розвитку [1].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Правова природа адміністративно-правового забезпечення безпеки у галузі фінансів України складна, багатокомпонентна й розглядалася вітчизняними науковцями на рівні дисертаційних досліджень, у монографіях, навчально-методичних виданнях, наукових статтях та низці інших публікацій. Основну увагу вчених-адміністративістів, а саме: О. С. Картамишева, С. Г. Ковальова, А. В. Кулінська, В. І. Мельник, С. І. Мельник, Н. В. Нако-

нечна, М. В. Петричук, А. В. Піхоцький, В. П. Попелюк, Н. С. Слаблюк, О. В. Тахтай, М. С. Уткіна та інші, було зосереджено на питаннях щодо: адміністративно-правового регулювання правовідносин та реалізації державної фінансової політики; визначення шляхів, методів запобігання адміністративним правопорушенням; адміністративно-правових механізмів забезпечення безпеки підприємницької діяльності; фінансового ринку, послуг, фінансового контролю та фінансового моніторингу; банківських відносин та адміністративно-правового забезпечення управління фінансовою системою.

Виклад основного матеріалу. Зосереджуючи увагу на генезисі виникнення, формування та розвитку концепцій безпеки в її економіко-фінансовому аспекті, доцільно виділити ключові етапи еволюції фінансової системи та суспільних відносин як чітко виражених історичних періодів. Необхідно визначити найбільш значущі з них, у рамках яких, зокрема, відбувалося зародження елементів фінансової безпеки як складової частини сталого економіко-соціального розвитку. Це супроводжувалося впровадженням ряду комплексних організаційних, кадрових, інституційних, нормативних та інших змін [2, с. 225–226].

Перший етап охоплює період існування Київської Русі та феодалної роздробленості українських земель (IX ст. – поч. XIV ст.). Уявлення про безпеку поступово формувалося ще за часів перших громад, племен, поселень та інших типів спільнот з певною організацією співіснування. Потреба в безпеці в ті часи визначалася як базова соціальна потреба людини, що виникала в процесі діалектичного синтезу. На нашу думку, генезис фінансових відносин в Україні безпосередньо пов'язаний з виникненням перших податків, які стали основним джерелом наповнення доходної частини бюджету, необхідного для виконання державою своїх функцій. На початку становлення Київської Русі на українських землях запроваджували своєрідне оподаткування, спрямоване на захист економічного аспекту безпеки, зокрема шляхом сплати данини окремими категоріями населення, що складала основу державних доходів.

Другий етап охоплює період перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського та Польського королівства (XIV – XVI ст.). У цей час зберігався змагальний судовий процес, успадкований від давньоруського. Основним джерелом права, що регулював відносини того часу, були Литовські статuti у трьох редакціях: 1529 року, 1566 року та 1588 року. Водночас, фінансово-податкова система зазнала істотних змін [3, с. 177-178].

Третій етап характеризується існуванням Козацько-гетьманської держави, що тривало з XVI до XVIII століття. У середині XVI століття на території України виникла Запорізька Січ, де була сформована власна судова система. Судові функції не були відокремлені від адміністративних, а найвищою судовою інстанцією виступала козацька рада. Кошовий отаман та військовий суддя виконували судові обов'язки, а справи розглядалися на підставі норм звичаєвого права, забезпечуючи рівність сторін перед судом. Подальший розвиток фінансової системи був тісно пов'язаний із становленням військової сфери та мав оборонне значення. Важливу роль у сфері економічного захисту відігравали питання запобігання послабленню позицій містечок, зокрема через зниження рівня торгівлі. Для захисту економічних відносин були вжиті заходи, такі як видача козацьких універсалів, які слугували ключовими правовими документами того часу, виражаючи волю владного суб'єкта та маючи адміністративно-політичний характер [4, с. 107-108].

З XVIII по XX ст. проходить четвертий етап становлення та розвитку фінансової безпеки. В цей період відбулось реформування органів, які здійснювали контроль за фінансами. Так, 1775 року запровадили реформу адміністративного розподілу, створено місцеві органи фінансового контролю – казенні палати. Встановлено штатний розпис, визначено кількість чиновників залежно від території губернії. Новостворені органи повинні були проводити ревізії губернських установ і їх рахунків. Після того як губернії були поділені на повіти, в кожному з них призначався свій повітовий казначей, який був фінансовим чиновником початкової ланки та обіймав цю посаду три роки [5, с. 249-250].

Фінансово-економічна ситуація України в складі імперії мала виразно аграрний характер, оскільки більшість населення проживала в сільській місцевості та займалася землеробством, як це було протягом тисячоліть. Проте становище селян було вкрай важким: вони страждали від бідності, сплачуючи високі податки за свої наділи, подушний податок і непрямі податки на окремі продукти харчування. У сільській місцевості процвітало лихварство, яким займалися торговці та поміщики. Постійна нестача коштів змушувала селян звертатися до лихварів, що призводило до зростання їхньої боргової залежності. Існуюча промисловість була слабо розвиненою і тісно пов'язаною з сільським господарством, оскільки більшість підпри-

ємств займалася переробкою сільськогосподарської продукції. Згодом, під впливом суспільної думки, було скасовано один із найтяжчих для населення податків — податок на сіль. Було впроваджено нові правила щодо зборів за право торгівлі та промислів, гербового збору, акцизу на цукор; змінено митні тарифи; державний земський збір (спеціальний державний поземельний податок) було включено до загальнодержавних доходів; також зміни торкнулися пасажирських квитків і швидкісних вантажів тощо [6, с. 158-159].

Слід зазначити, що в 1802 році було прийнято Маніфест «Про заснування міністерств», внаслідок чого було утворено, зокрема, Міністерство фінансів. Його функції полягали в управлінні державними та казенними частинами, які забезпечували уряд необхідними для його утримання доходами, а також у загальному розподілі всіх доходів на різні частини державних витрат. Міністерство очолював міністр, який ніс відповідальність перед Сенатом. Наприкінці кожного календарного року Міністерство фінансів ретельно готувало розпис загальних державних видатків, для чого отримувало від інших міністерств інформацію про видатки або їхні кошториси, заплановані на наступний рік. На початковому етапі ці дані виглядали як простий перелік запланованих видатків. Посада Державного казначея була самостійною вищою посадою у сфері управління фінансами. У 1809 році при Державному казначействі була заснована Державна експедиція для ревізії рахунків, яка стала першою самостійною установою, що здійснювала нагляд за законністю та правильністю надходжень державних доходів і витрат. Після реорганізації було утворено Головне управління ревізії державних рахунків зі статусом міністерства, яке очолював Державний контролер [7, с. 270-271].

Щодо західних українських земель, які входили до складу Австрійської імперії, у 1749 році була створена Директорія у справах управління та фінансів, яка об'єднала розрізнені відомства Австрії та Чехії. Для керівництва справами торгівлі та промисловості було засновано відповідний Директоріум, а для вирішення фінансових питань – Міністерську банківську депутацію. Окрім цього, значно вдосконалилася кредитно-банківська система, з'явилось багато фінансово-кредитних установ, таких як Торгово-Промисловий банк, страхове агентство «Дністер», каси взаємодопомоги тощо.

П'ятий етап – період перебування України у складі СРСР (з початку XX ст. по 1991 р.). Основи фінансової системи формувалися в Україні водночас зі спробами створити незалежну державу. Особливе значення в історії вітчизняних фінансів мав період 1917–1922 років, коли під впливом революційних подій було кілька спроб відродити українську державність та її основні інститути. Вищим виконавчим органом Центральної Ради став Генеральний секретаріат, який після проголошення Української Народної Республіки став першим українським урядом XX століття. З червня 1917 року у складі Секретаріату діяло Генеральне секретарство фінансових справ [8, с. 274-275].

Наступний етап значних змін у сфері забезпечення фінансової безпеки в Україні пов'язаний із встановленням та домінуванням радянського режиму. Ідеологія суттєво впливала на формування державної політики щодо захисту прав громадян. У всіх союзних республіках фінансово-економічна політика проводилася однаково, що включало націоналізацію банків, залізниць, підприємств та запровадження контрибуцій для зможних верств населення. З впровадженням у 1921 році нової економічної політики (НЕП) пріоритети фінансово-економічної політики держави зазнали змін. Основними напрямками стали: запровадження стабільної грошової одиниці; дозвіл на приватну торгівлю; денационалізація малих і середніх підприємств; зменшення державного тиску на фінансово-економічний сектор; введення єдиної податкової системи; створення

ощадних кас та Ощадного банку. Завдяки цим заходам економічні зв'язки активізувалися, і з'явилися перші ознаки відновлення фінансових відносин. Проте, незважаючи на певні переваги НЕПу, такі як зростання промислового виробництва, розвиток торгівлі та зниження суспільної напруги, існували й значні недоліки, зокрема відсутність зовнішньої торгівлі та харчова криза, що призвели до ліквідації НЕПу та встановлення командно-адміністративної системи управління [9, с. 98-99].

12 червня 1929 р. Центральний виконавчий Комітет та Рада Народного Господарства СРСР затвердили перший статут Держбанку СРСР, де визначалося, що філіями Держбанку є республіканські, крайові (обласні) контори, контори в окремих торгово-промислових центрах, відділення, агентства, каси. Наступним роком було проведено податкову реформу. Під час проведення скасовано чимало податкових платежів і запроваджено два, а саме податок з обігу і податок з чистого прибутку. Пізніше було введено одноразовий податок на одноосібні селянські господарства і додаток до нього – самоподаткування. Розміри останнього визначалися загальними зборами громадян у встановлених законом розмірах. В 1948 р. на прохання уряду України було створено апарат Уповноваженого Державного банку, який виконував обов'язки центрального банку. З 1961 р. ощадкаси перейшли під керівництво Державного банку, а в 1988 р. внаслідок проведення реформи банківської системи трудові ощадні каси були реорганізовані у Банк трудових заощаджень і кредитування населення СРСР (Ощадбанк СРСР) [10 с. 255-256].

Шостий етап характеризується періодом незалежної України, який триває з 24 серпня 1991 року і до сьогодні. Після розпаду Радянського Союзу, ухвалення Верховною Радою України в липні 1991 року Декларації про державний суверенітет та проголошення незалежності України в серпні 1991 року, розпочалася нова ера у формуванні та розвитку фінансової безпеки, включаючи її адміністративно-правові основи. На початку 1990-х років фінансова сфера в Україні перебувала у складному становищі через економічний занепад, фінансову кризу, неефективні реформи органів влади та недоліки державної політики. З огляду на неефективність командно-адміністративної системи управління економікою, виникнення передумов для гіперінфляції та скорочення ВВП, виникла гостра потреба у розробці та впровадженні ефективного механізму управління економічними процесами. У зв'язку з цим, початок 1990-х років відзначився зростаючим інтересом до питання забезпечення фінансової безпеки [5, с. 277-278].

Зокрема, в 1993 р. було ухвалено Закон України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» [11]. У прийнятому Законі були окреслені права та обов'язки, а також ключові завдання контрольно-ревізійної служби у сфері проведення державного фінансового аудиту, інспекцій та перевірок державних закупівель. Відповідно до цього Закону, контрольно-ревізійна служба набула повноважень здійснювати державний фінансовий контроль за використанням та збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів; забезпеченням ефективного використання коштів і майна; правильністю визначення потреб у бюджетних коштах та укладенням зобов'язань; виконанням місцевих бюджетів; станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності в міністерствах, державних фондах, бюджетних установах та державних підприємствах.

Ефективність впроваджених реформ і змін демонструвала позитивну динаміку до кінця 1996 року. Однак після цього відзначився значний ріст заборгованості перед бюджетом, збільшувалася кількість випадків ухилення підприємств від сплати податків, а також продовжувався відтік капіталу за кордон. За таких обставин контрольні функції податкових органів та існуючий механізм їх діяль-

ності виявилися недостатньо ефективними для забезпечення повного контролю над ситуацією.

Закладення національних правових основ системи фінансової безпеки знайшли своє відображення в Основному Законі держави – Конституції України [12]. Нею затверджено основні положення щодо побудови фінансової системи України, закладено принципи бюджетної та податкової системи, визначено структуру органів управління фінансовим механізмом держави. І вже у липні 1996 р. був прийнятий Закон України «Про Рахункову палату» [13], у ст. 2 якого визначались завдання Рахункової палати. Аналіз цих завдань дозволяє зробити висновок, що новостворений орган наділявся повноваженнями щодо здійснення контролю за «...надходженням коштів до Державного бюджету України»; «...законністю та своєчасністю руху коштів та коштів позабюджетних фондів в установах Національного банку України та уповноважених банках». Також, у відповідності до Конституції та задля її виконання, в 2001 р. був прийнятий Закон «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [14], яким, зокрема, вперше на законодавчому рівні надано поняття «фінансова установа» та їх перелік. Надалі, у 2003 р. на підставі Положення про Державний реєстр фінансових установ [15], був утворений Державний реєстр, як узагальнена система одержання, накопичення, захисту, використання та поширення адміністративної інформації (даних) про фінансову установу.

Позитивним кроком держави щодо забезпечення фінансової безпеки стало затвердження в 2010 р. Концепції пруденційного нагляду [16]. Здійснення нагляду спрямоване на захист інтересів споживачів фінансових послуг, запобігання неплатоспроможності та забезпечення фінансової стійкості установ шляхом виявлення підвищених ризиків у їх діяльності. Це включає контроль за платоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю фінансових установ, мінімізацію випадків банкрутства та системних криз, а також прогнозування майбутніх фінансових результатів на основі поточних звітів. Уряд ухвалив Концепцію захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні та оприлюднив проект Правил здійснення депозитних операцій для кредитних спілок. Реалізація цієї Концепції могла б підвищити капіталізацію українських страхових компаній, що відкрило б можливості для нових страхових продуктів та страхування масштабних ризиків, а також зміцнення їх фінансової стійкості. Це також сприяло б підвищенню якості активів фінансових інститутів, збереженню пенсійних активів, відновленню та підвищенню рівня суспільної довіри, а також збільшенню частки активів небанківських фінансових інститутів у загальній структурі активів фінансового сектору України, що позитивно вплине на безпеку ринку фінансових послуг. У цьому ж році Державний комітет фінансового моніторингу був реорганізований у Державну службу фінансового моніторингу України, яка є центральним органом виконавчої влади, що відіграє ключову роль у системі запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення [10, с. 219-220].

Послідуючий етап розвитку правового забезпечення фінансової безпеки пов'язаний із ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угода про асоціацію України з ЄС) від 27 червня 2014 р [17]. Доленосним рішенням у розвитку фінансової безпеки стало прийняття нового Закону України у грудні 2021 р. «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [18], який набрав чинності з 1 січня 2024 р. Положеннями нового Закону було запропоновано унормувати, зокрема, такі питання: встановити уніфіковані, спільні для всього

фінансового ринку положення щодо визначень, ключових засад та принципів функціонування ринку фінансових послуг та вимог до діяльності з надання відповідного виду фінансових послуг; комплексно врегулювати питання, пов'язані із захистом прав споживачів фінансових послуг під час отримання інформації про фінансову послугу, укладення відповідного договору та його виконання; визначити вимоги до діяльності фінансових компаній та ломбардів, порядку їх реорганізації та виходу з ринку. Поряд із цим, 17 січня 2022 р. відповідно до Наказу Міністерства фінансів України було затверджено Програму стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України на період до 2024 р. [19]. Метою цієї Програми є визначення комплексу заходів юридичного, координаційного, практичного та організаційного характеру. Відповідні заходи спрямовані на забезпечення сталого та ефективного розвитку системи Державної служби фінансового моніторингу.

Необхідно наголосити на тому, що доступ до фінансових інструментів та спроможність залучати зовнішнє фінансування стане ключовим фактором успіху під час відновлення України. Щоб набути більше спроможностей залучати зовнішнє фінансування, було затверджено Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 р [20]. Як неодноразово зазначав Голова Національного банку України: «необхідність ухвалення фінансових рішень в умовах невизначеності та швидких змін, сучасні складні фінансові продукти, стрімкий прогрес цифровізації фінансового ринку, зростання випадків шахрайства обумовлюють необхідність об'єднання зусиль багатьох сторін та розбудови екосистеми фінансової грамотності в Україні. Це дасть змогу не лише підвищити рівень фінансової грамотності, а й поглибити фінансову інклюзію населення України. Системна й злагоджена робота спри-

ятиме посиленню фінансової стійкості українців, набуттю навичок ефективного управління особистими, родинними фінансами та фінансами бізнесу за будь-яких умов».

Висновки. Таким чином, кожен етап становлення та розвитку фінансових відносин закладав основи функціонування фінансової системи та забезпечення фінансової безпеки в сучасній Україні. Зазначений процес був складним та тривалим. Негативним чином на генезисі позначалось відсутність ефективної системи податків і зборів; не активна участь населення в розвитку кредитно-банківської систем, тривалий час відсутність будь-яких стратегій, концепцій та програм щодо реформування фінансової системи, а отже і забезпечення фінансової безпеки. При вивченні актуальних проблем адміністративно-правового забезпечення фінансової галузі й приступаючи до подальшої розробки дієвого механізму запобігання відповідним правопорушенням, слід враховувати, що нормативно-правова, технічна та організаційно-управлінська дієвість залежить від стану фінансової безпеки в країні в цілому. Саме тому перед правоохоронцями та контролюючими органами постає все більше нових завдань щодо визначення стратегічних напрямів їх діяльності, пошуку нових підходів до запобігання правопорушенням, які б відповідали реаліям і враховували тенденції розвитку суспільства й держави. У цьому контексті важливим кроком є концептуалізація наукових ідей і підходів до створення якісно нового адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням у фінансовій галузі, удосконалення регулятивного законодавства й правозастосовної практики. Належним чином сформульовані наукові теорії, ідеї, положення та висновки матимуть серйозний синергетичний потенціал за умов їх врахування під час розроблення загальнодержавних і регіональних програм із забезпечення фінансової безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник С. І., Наконечна Н. В., Піхоцький А. В. Основні передумови та етапи розвитку фінансової безпеки в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7366>
2. Попелюк В. П. Генезис інститутів фінансового контролю в період становлення України (до 90-х рр. XX ст.). *Правова держава*. 2003. № 6. С. 223-229.
3. Ковальова С. Г. Судоустрій і судочинство на Українських землях Великого князівства Литовського: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 200 с.
4. Картамишева О. Є. Адміністративно-правове регулювання діяльності небанківських фінансових установ в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2012. 195 с.
5. Мельник В. І. Адміністративно-правові засади організації та функціонування системи економічної безпеки України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Суми. 2021. 485 с.
6. Петричук М. В. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів державного фінансового контролю в Україні: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Ірпінь, 2024. 258 с.
7. Кулінська А. В. Державне управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України : дис.... докт. економ. наук : 08.00.03. Одеса, 2017. 531 с.
8. Тахтай О. В. Становлення та розвиток механізму державного регулювання діяльності небанківських фінансових установ в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 273–282.
9. Слаблюк Н. С. Адміністративно-правовий статус та особливості трансформації діяльності Державної податкової служби України: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Одеса, 2023. 245 с.
10. Уткіна М. С. Адміністративно-правові засади здійснення фінансового моніторингу: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2024. 433 с.
11. Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні: Закон України від 26 січ. 1993 р. № 2939-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2940-12#Text>
12. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
13. Про Рахункову палату: Закон України від 11 лип. 1996 № 315. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>
14. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2664-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
15. Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ: розпорядження Держфінпослуг від 28 серп. 2003 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03#Text>
16. Концепція пруденційного нагляду за фінансовими інститутами. *Цінні папери України*. 2010. № 36 (630). URL: http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=630&pub=4748.
17. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27 черв. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
18. Про фінансові послуги та фінансові компанії: проект № 5065 від 15 лют. 2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71092
19. Про затвердження Програми стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України на період до 2024 року: Наказ Міністерства фінансів України від 17 січ. 2022 р. № 16. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/strategy/16.pdf>
20. Про Національну стратегію доходів до 2030 року: Постанова Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 01 трав. 2024 р. № 542. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/pro_natsionalnu_strategiiu_dokhodiv_do_2030_roku-4369